

Les illes Pitiüses

Episodis de la descomposició d'un lloc

Salvador Roig Planells

Fa temps que les illes Pitiüses es descomponen. N'és un exemple l'ampla esquerra que podem contemplar si sobrevolem l'illa d'Eivissa i que la travessa en direcció nord-oest/sud-est, per entroncar, prop de la ciutat d'Eivissa, amb una altra que va d'est a oest.

És una esclatxa que destaca per la seva desmesura, sobretot si la comparem amb la resta d'elements visibles del territori. Els terrenys dels voltants i d'altres de més allunyats estan transformats i empastifats per munts de terra i pedres, d'asfalt, d'àrids, prefabricats, màquines, etc. La topografia original ha set transformada, s'han arrasat habitatges i s'han destruït elements patrimonials i jaciments arqueològics. És l'impacte més desmesurat que ha sofert l'illa fins ara, en la ràpida transformació que començà molts anys enrere.

El "descobriment" de l'illa d'Eivissa i la fascinació per la seva arquitectura els anys trenta ja comportaren, al mateix temps, una primerenca preocupació pel seu futur. Són significatius els comentaris en aquest sentit, del 1935, dels arquitectes del GATCPAC¹ i els que féu la periodista Irene Polo, el mateix any, en els articles que publicà a la revista *L'Instant*, titulats "Postals d'Eivissa".²

Els episodis que s'estan vivint darrerament a les Pitiüses són conflictes significatius que aboquen les illes tant cap a una pèrdua definitiva dels seus elements tradicionals com a una pèrdua dels valors d'una presumpta modernitat. Són conflictes que impliquen la seva conversió en un territori banal i desestructurat, semblant a molts altres territoris turístics que podem veure arreu.

Fa temps que les illes han entrat de ple en la globalització i han esdevingut un lloc que cal esprémer. La seva configuració territorial, el paisatge i la seva arquitectura d'interès fa temps que en pateixen les conseqüències, i cada vegada són més rars els projectes que emocionen. Són molts els episodis que reflecteixen la descomposició de les Pitiüses als quals ens podríem referir. En destaquem uns pocs, relativament recents.

La urbanització de Can Pep Simó i els seus voltants

La urbanització de Can Pep Simó, més ben dit, la part trçada i construïda d'acord amb la concepció i les normes inicials, és un exemple construït de "l'equivalent contemporani"³ al qual es referia Josep Lluís Sert perquè "Eivissa continuï essent el que és: quelcom únic"⁴. Per això la seva voluntat de comprendre el lloc, de recollir-lo en el projecte, per no fer grans moviments de terra i per traçar els carrers interiors de la urbanització com si fossin prolongacions naturals dels camins tradicionals que permeten d'arribar-hi.

Aquesta lliçó construïda també ha sofert els embats de la descomposició de l'illa on Sert va voler que l'enterressin. Fins al començament dels anys noranta del segle passat, i amb l'excepció de qualcuna obra, la urbanització va mantenir la configuració inicial i la comunitat de propietaris s'encarregava d'informar les noves construccions perquè es complissin les normes establertes pels fundadors.

1 *incomprensible corba que fa l'autopista entre la barda de Can Tomàs i la botiga des Puig, molt a prop de Sant Antoni de Portmany. Entre el nou túnel de Sant Rafel de Forca i el poble anterior, excepte aquesta corba, l'autovia és una ampliació del traçat de l'antiga carretera.*

2 *Vista parcial del traçat de l'autovia prop de la Ciutat d'Eivissa (tram Casa Cremada-Aeroport).*

The Pitiüses Islands episodes of a place's decomposition

The Pine Islands (Ibiza and Formentera) have been decomposing for some time. An example of this is the broad crack we can contemplate when flying over the island of Ibiza, which crosses the island from north-west to south-east, to meet, near the town of Ibiza, another running from east to west.

The crack is prominent because it is disproportionate, especially if compared with other elements visible in the area. The lands around it and others more distant are disfigured and daubed by piles of earth, stones, tarmac, sand, cement, prefabricated structures, machines, etc. The original topography has been altered, homes demolished and heritage features and archaeological sites destroyed. This is the most overwhelming impact suffered by the island to date, in a rapid transformation that has been going on for some years.

The "discovery" of the island of Ibiza and fascination with its architecture back in the thirties led, simultaneously, to early concerns about its future. Significant comments were made referring to this in 1935, by GATCPAC¹ architects and by journalist Irene Polo, that same year, in her articles in the magazine *L'Instant*, titled "Postals d'Eivissa".²

The recent episodes in the Pine Islands are significant conflicts that are leading them towards a definitive loss of their traditional elements and the values of a supposed modernity. These conflicts will mean their conversion into a banal and de-structured territory, similar to other tourist regions that we can see everywhere.

The islands fully embraced globalisation some time ago and became a place to be milked. Their territorial configuration, countryside and architecture of interest have suffered the consequences for years now, and exciting projects are increasingly rare. We could list many episodes reflecting the islands' decomposition, but will highlight just a few relatively recent ones.

The Can Pep Simó estate and surrounding areas

The Can Pep Simó estate, or rather, that part laid out and built according to the initial conception and rules, is a built example of "the contemporary equivalent"³ referred to by Josep Lluís Sert whose idea was that "Ibiza should continue being what it is: something unique".⁴ That is why he was so keen to understand the place, to include it in the project, to avoid moving great mounds of earth and to lay out the estate's interior streets as if they were natural prolongations of the traditional roads leading to it.

This constructed lesson has also suffered the blows of decomposition on the island where Sert wanted to be buried. Until the early nineties, and with the odd exception,

Las islas Pitiusas episodios de la descomposición de un lugar

Hace tiempo que las islas Pitiusas se descomponen. Un ejemplo de ello lo constituye la amplia grieta que podemos contemplar si sobrevolamos la isla de Ibiza y que la atraviesa en dirección noroeste-sudeste, para entroncar, cerca de la ciudad de Ibiza, con otra que va de este a oeste.

Es una grieta que destaca por su desmesura, sobre todo si se compara con los demás elementos visibles del territorio. Los terrenos que hay a su alrededor y otros más alejados están transformados y embadurnados por montones de tierra y piedras, de asfalto, áridos, prefabricados, máquinas, etc. La topografía original ha sido transformada, se han arrasado viviendas y se han destruido elementos patrimoniales y yacimientos arqueológicos. Es el impacto más desmesurado que ha sufrido la isla hasta ahora, en la rápida transformación que empezó muchos años atrás.

El "descubrimiento" de la isla de Ibiza y la fascinación por su arquitectura en los años treinta ya conllevaron, al mismo tiempo, una temprana preocupación por su futuro. Son significativos los comentarios en este sentido, realizados en 1935, de los arquitectos del GATCPAC¹ y los que hiciera la periodista Irene Polo en el mismo año en los artículos que publicó en la revista *L'Instant*, titulados "Postals d'Eivissa".²

Los episodios que se están viviendo últimamente en las Pitiusas son conflictos significativos que abocan las islas tanto a una pérdida definitiva de sus elementos tradicionales como a una pérdida de los valores de una presunta modernidad. Se trata de conflictos que implican su conversión en un territorio banal y desestructurado, similar a muchos otros territorios turísticos que podemos ver por todas partes.

Hace tiempo que las islas han entrado de lleno en la globalización y se han convertido en un lugar a exprimir. Su configuración territorial, el paisaje y su arquitectura de interés hace tiempo que sufren las consecuencias de este proceso, y cada vez son más raros los proyectos que emocionan. Son muchos los episodios que reflejan la descomposición de las Pitiusas a los que podríamos referirnos. Destacaremos sólo unos pocos, relativamente recientes.

La urbanización de Can Pep Simó y sus alrededores

La urbanización de Can Pep Simó, o mejor dicho, la parte trazada y construida de acuerdo con la concepción y las normas iniciales, es un ejemplo construido del "equivalente contemporáneo"³ al que se refería Josep Lluís Sert para que "Ibiza siga siendo lo que es: algo único".⁴ De ahí su voluntad de comprender el lugar, de recogerlo en el proyecto, por no hacer grandes movimientos de tierra y por trazar las calles interiores de la urbanización como si fueran prolongaciones naturales de los caminos tradicionales que permiten llegar a ella.

¹ "Poblaciones mediterráneas" i "Raíces mediterráneas de la arquitectura moderna", *Revista AC*, núm. 18, Barcelona: GATEPAC, 1935.

² Irene Polo, *La fascinació del periodisme. Cròniques (1930-1936)*, Barcelona: Quaderns Crema, 2003.

³ Josep Lluís Sert, *Ibiza, fuerte y luminosa*, Barcelona: Polígrafa, 1967, pàg. 14.

⁴ *Ibidem*.

A partir de l'any 1988, en què s'aprovà el Projecte de Delimitació de Sòl Urbà del municipi de Santa Eulària, que permetia unes edificabilitats més altes, les coses anaren canviant. La urbanització i el seu entorn començaren a modificar-se i a allunyar-se de la mesura i de l'escala humana que havien reivindicat Sert i els seus amics. Ara mateix un amuntegament d'obres desmesurades creix als seus voltants i s'ha reiniciat una nova urbanització als seus peus, a la zona des Pouet, entre Can Pep Simó i la badia de Talamanca. Una urbanització que, sorprendentment, toleren els encarregats de la comunitat de propietaris de Can Pep Simó.

La vista panoràmica que s'observa des de la urbanització s'ha degradat respecte a la que captivà Sert i els seus amics. La urbanització des Pouet acabarà de malbaratar-la. Talamanca i el seu entorn perdran definitivament aquelles qualitats, inclòs el silenci, que cridaren l'atenció de Cioran quan en recorria els voltants.⁵

Can Botino i Dalt Vila

Fa unes poques setmanes l'Ajuntament d'Eivissa, sense inauguracions especials, però celebrant-hi actes significatius com ara una cimera italoespanyola, ha començat a utilitzar com a dependències municipals l'edifici de Can Botino, a Dalt Vila, després d'haver finalitzat unes obres polèmiques que, al meu entendre, no s'adapten al Pla Especial de la zona ni al conveni per a la protecció del patrimoni mundial, del qual Dalt Vila forma part des de l'any 1999.

Però segurament això no és el més important, a pesar que les administracions implicades (l'Ajuntament d'Eivissa i el Consell d'Eivissa i Formentera, governats pel Pacte Progressista i el PP, respectivament) han donat un pessim exemple davant la ciutadania per la descarada deixadesa que han demostrat. El més important és que el projecte construït i les obres executades han fet desaparèixer les característiques arquitectòniques més notables del que probablement havia set, fins a l'inici de les obres, l'edifici històric més emblemàtic de Dalt Vila des del segle XVII.

La part superior dels murs de façana, immediata a la cornisa que coronava l'edifici, ha set substituïda per una finestra vidrada correguda que capgira la composició de les façanes. Ha aparegut així una esclatxa permeable que deixa la coberta a quatre aiguavessos surant damunt el volum resultant.

La creació d'una escalinata contigua a la façana de ponent de l'edifici i la pràctica desaparició del jardí existent, ara ocupat per una cafeteria i altres elements per a instal·lacions, ha modificat la relació de l'edifici amb la parcel·la i ha accentuat la modificació de les proporcions de l'edifici original. Entre aquestes modificacions i d'altres, les obres han comportat una reducció de les parts massisses de l'edifici, una alteració de la configuració geomètrica inicial d'un volum més pur i una pèrdua de la complexitat de la relació de l'edifici amb el lloc. En definitiva, una pèrdua dels seus valors com a testimoni històric construït i una banalització de la seva imatge, més d'acord amb el que passa actualment a Eivissa, que abasta més enllà del mateix edifici, ja que la configuració de Dalt Vila n'ha quedat afectada.

3 Vista parcial des de Can Malalt de les obres d'excavació (tram Casa Cremada-Aeroport). Els vehicles permeten apreciar les grans dimensions de la rasa.

4 Actuació de les forces especials antidisturbis de la Guàrdia Civil en l'ocupació de Can Malalt (San Jordi de ses Salines).

the estate maintained its initial configuration. Its owners' association took charge of informing new constructions to ensure they complied with the rules established by its founders.

After 1988, the year the Urban Land Delimitation Project allowing taller building limits, was approved for the Santa Eulària municipality, things began changing. The estate and surrounding area started to be modified and distanced from the measure and human scale defended by Sert and company. Right now a slew of disproportionate works are being built in the environs, and a new housing development has been restarted at its feet, in the des Pouet area, between Can Pep Simó and the bay of Talamanca. A development that, surprisingly, is being tolerated by the owners' association of Can Pep Simó.

The panoramic view observed from the estate has deteriorated compared with that which captivated Sert and friends. The des Pouet estate will eventually ruin it completely. Talamanca and the environs will definitively lose the qualities, including silence, which caught Cioran's attention when he toured the area.⁵

Can Botino and Dalt Vila

Just a few weeks ago, the Ibiza Town Council, without any special inaugurations, but holding significant events such as an Italian-Spanish summit there, began using the Can Botino building in Dalt Vila as municipal premises. This new use followed the completion of controversial building works that, as I understand it, do not comply with the Special Plan for the area, nor with the agreement for the protection of world heritage, of which Dalt Vila has formed a part since 1999.

But that is probably not the most important point, despite the fact that the administrations involved (the Town Council of Ibiza and the Islands Council of Ibiza and Formentera, governed by the Pacte Progressista and the PP, respectively) have given a terrible example to citizens with the bare-faced neglectfulness they have shown. The most important point is that the project built and works carried out have led to the disappearance of the most notable architectural characteristics of what had probably been, up to the start of the building work, the most emblematic building in Dalt Vila since the 17th century.

The upper part of the façade walls, next to the cornice crowning the building, has been substituted by a continuous glazed window that disrupts the composition of the façades. Thus, a permeable cleft has appeared which leaves the hipped roof floating above the resulting volume.

The creation of a flight of steps adjacent to the building's western façade and the virtual disappearance of the existing garden, now occupied by a cafeteria and other elements for the facilities, has modified the building's relationship with its plot and

Esta lección construida también ha sufrido el embate de la descomposición de la isla donde Sert quiso ser enterrado. Hasta principios de los años noventa del siglo pasado, y con la excepción de alguna obra, la urbanización mantuvo la configuración inicial y la comunidad de propietarios se encargaba de informar a las nuevas construcciones para que se cumplieran las normas establecidas por los fundadores.

A partir de 1988, cuando se aprobó el Proyecto de Delimitación de Suelo Urbano del municipio de Santa Eulària, que permitía unas edificabilidades más altas, las cosas fueron cambiando. La urbanización y su entorno empezaron a modificarse y a alejarse de la medida y la escala humana que habían reivindicado Sert y sus amigos. Ahora mismo una acumulación de obras desmesuradas crece a sus alrededores y se ha reiniciado una nueva urbanización a sus pies, en la zona de Es Pouet, entre Can Pep Simó y la bahía de Talamanca. Una urbanización que, sorprendentemente, toleran los encargados de la comunidad de propietarios de Can Pep Simó. La vista panoràmica que se observa desde la urbanización se ha degradado respecto a la que cautivó a Sert y a sus amigos. La urbanización de Es Pouet acabará de estropearla. Talamanca y su entorno perderán definitivamente aquellas cualidades, incluido el silencio, que llamaron la atención de Cioran cuando recorría sus alrededores.⁵

Can Botino y Dalt Vila

Hace unas pocas semanas el Ayuntamiento de Ibiza, sin inauguraciones especiales, pero celebrando en él actos significativos tales como una cumbre italo-española, ha empezado a utilizar el edificio de Can Botino, en el casco antiguo (Dalt Vila), como dependencias municipales. Este nuevo uso se realiza tras haber concluido unas polémicas obras que, a mi entender, no se adaptan al Plan Especial de la zona ni al convenio para la protección del patrimonio mundial, del que Dalt Vila forma parte desde 1999. Pero seguramente esto no es lo más importante, a pesar de que las administraciones implicadas (Ayuntamiento de Ibiza y Consejo de Ibiza y Formentera, gobernados por el Pacte Progressista i el PP, respectivament), han dado un pésimo ejemplo ante la ciudadanía por la descarada dejadez que han demostrado. Lo más importante es que el proyecto construido y las obras ejecutadas han hecho desaparecer las características arquitectónicas más notables de lo que probablemente había sido, hasta el inicio de las obras, el edificio històric més emblemàtic de Dalt Vila desde el siglo XVII.

La parte superior de los muros de fachada, inmediata a la cornisa que remataba el edificio, ha sido sustituida por una ventana acristalada corrida que trastoca la composición de las fachadas. Ha aparecido así una hendidura permeable que deja la cubierta a cuatro aguas flotando por encima del volumen resultante. La creación de una escalinata contigua a la fachada de poniente del edificio y la práctica desaparición del jardín existente, ahora ocupado por una cafeteria y otros elementos para instalaciones, ha alterado la

Era molt més suggerible i europea la referència que implicava l'edifici d'una relació històrica d'Eivissa i la seva gent amb Gènova, a través del comerç de la sal i dels seus constructors genovesos, que no la imatge de falsa modernitat que transmet ara Can Botino.

Les autopistes

En un any, les obres de l'autopista-eskletxa Sant Antoni-ciutat d'Eivissa (14 km) i la Casa Cremada-aeroport (9 km) que impulsen el Govern Balear i el Consell d'Eivissa i Formentera, governats pel Partit Popular, han aconseguit de transformar negativament el paisatge de l'illa d'Eivissa i ja representen una barrera en el territori. L'enorme oposició ciutadana al projecte i el ressò mediàtic assolit han servit de ben poc per aturar-lo. Estan retingudes encara a les retines de molts ciutadans les imatges dels "robocops" antidisturbis, enviats pel delegat del Govern central, per reprimir les protestes pacífiques dels antiautopistes.

Ha set una obra per als automòbils la que ha trencat "la unitat i l'harmonia que han sabut sobreviure al pas dels segles"⁶, com se'n temia, ja fa molts anys, en Josep Lluís Sert.⁷ La densa xarxa de camins que des de temps ancestrals ha recorregut el territori illenc ha quedat així trencada i ha quedat tallada la continuïtat del paisatge eivissenc. Donada la significació dels camins a l'illa, aquest trencament no abastarà solament els aspectes físics. En quedaran també afectades les relacions entre els habitants de l'illa, i aquest és un aspecte que no s'ha tengut en compte. L'eskletxa pot crear territoris desvinculats enfront del territori fluid i continu que reflectia el model territorial existent.

Les autovies comportaran que Eivissa perdi bona part de la qualitat de ser un lloc que "soni en nosaltres com el diapasó d'un univers, les lleis del qual sofrim, reconeixem i admirem"⁸ i, per tant, perdran una bona part de la condició de ser un lloc d'emocions arquitectòniques. I si l'arquitectura no ha d'emocionar, serà menys necessari, malauradament, fer projectes compromesos per a les illes. Així ho tindran encara més fàcil aquells arquitectes que no ressonen, que no es volen comprometre amb el que passa als seus voltants i es converteixen en simples instruments dels que volen sucarr els darrers vestigis del paradís terrenal. ♦

Salvador Roig Planells

5 Vista parcial de Dalt Vila amb Can Botino, l'edifici transformat.

6 Vista de l'entorn de la urbanització Can Pep Simó, feta des d'un vaixell que entra al port d'Eivissa.

accentuated the modification of the original building's proportions. With these modifications and others, the works have led to a reduction of the solid parts of the building, an alteration of the initial geometrical configuration of a purer volume, and a loss of complexity in the building's relationship with the place. In short, a loss of its values as built historical evidence and a trivialisation of its image, more in line with what is currently happening in Ibiza, which goes beyond the building itself, as it has affected the entire configuration of Dalt Vila.

The reference inferred by the original building, of a historical relationship between Ibiza and its people with Genoa, through the salt trade and through its Genoan builders, was much more evocative and European than the image of false modernity now transmitted by Can Botino.

The motorways

In one year, works on the motorway-crack between Sant Antoni and Ibiza Town (14 km) and Casa Cremada and the airport (9 km) promoted by the Balearic Islands Government and the Council of Ibiza and Formentera, governed by the Partido Popular, have achieved a negative transformation of Ibiza's island landscape and now represent a barrier across the territory. Massive public opposition to the project and its echo in the media have served little to put a stop to it. Many local people still have images burned on their retinas of the anti-riot "robocops" sent in by the central Government's representative to repress the peaceful anti-motorway protests.

This is a work for vehicles that has broken "the unity and harmony that have survived the passing of the centuries",⁶ as feared years ago by Josep Lluís Sert.⁷ The dense network of tracks covering the island since time immemorial has thus been cut off and the continuity of Ibiza's landscape broken. Given the significance of the island's tracks, this split will not only affect physical aspects. It will also affect relations between the island's inhabitants, an aspect not taken into account. The crack may create cut-off territories as opposed to the fluid, continuous territory reflected by the existing model.

These highways will mean Ibiza loses much of its quality as a place that "makes us resonate inside like the tuning fork of a universe whose laws we suffer, recognise and admire"⁸ and, therefore, it will suffer a major loss in its condition as a place of architectural emotions. And if the architecture does not have to arouse emotions, committed projects for the islands will, unfortunately, be less necessary. That will make it even easier for those architects who do not resonate inside, unwilling to commit to what is happening around them, and converted into mere instruments of those who want to get their fingers on the last remains of earthly paradise. ♦

Salvador Roig
Translated by Debbie Smirthwaite

relación del edificio con la parcela y ha acentuado la modificación de las proporciones del edificio original. Entre estas modificaciones y otras, las obras han conllevado una reducción de las partes macizas del edificio, una alteración de la configuración geométrica inicial de un volumen más puro y una pérdida de la complejidad de la relación del edificio con el lugar. En definitiva, una pérdida de sus valores como testimonio histórico construido y una banalización de su imagen, más acorde con lo que ocurre actualmente en Ibiza, que va más allá del propio edificio, ya que la configuración de Dalt Vila se ha visto afectada por todo ello. Era mucho más sugerible y europea la referencia que implicaba el edificio de una relación histórica de Ibiza y su gente con Génova, a través del comercio de la sal y de sus constructores genovesos, que esta imagen de falsa modernidad que transmite ahora Can Botino.

Las autopistas

En un año, las obras de la autopista-grieta Sant Antoni-Ciudad de Ibiza (14 km) y la Casa Cremada-Aeropuerto (9 km) que impulsan el Gobierno Balear y el Consejo de Ibiza y Formentera, ambos gobernados por el Partido Popular, han conseguido transformar negativamente el paisaje de la isla de Ibiza y ya representan una barrera en el territorio. La enorme oposición ciudadana al proyecto y el eco mediático alcanzado han servido de poco para frenarlo. Están fijadas aún en las retinas de muchos ciudadanos las imágenes de los "robocops" antidisturbios, enviados por el delegado del Gobierno central, para reprimir las pacíficas protestas de los antiautopistas.

Ha sido una obra para los automóviles la que ha roto "la unidad y la armonía que han sabido sobrevivir al paso de los siglos",⁶ como ya temiera hace muchos años Josep Lluís Sert.⁷ La densa red de caminos que desde tiempos ancestrales ha recorrido el territorio de la isla ha quedado así rota y ha quedado cortada la continuidad del paisaje ibicenco. Dada la significación de los caminos en la isla, esta ruptura no afectará tan sólo a los aspectos físicos. Quedarán asimismo alteradas las relaciones entre los habitantes de la isla, y este es un aspecto que no se ha tenido en cuenta. La grieta puede crear territorios desvinculados frente al territorio fluido y continuo que reflejaba el modelo territorial existente.

Las autovías harán que Ibiza pierda gran parte de la calidad de ser un lugar que "haga sonar en nosotros el diapasón de un universo cuyas leyes sufrimos, reconocemos y admiramos"⁸ y, por lo tanto, perderán una buena parte de la condición de ser un lugar de emociones arquitectónicas. Y si la arquitectura no ha de emocionar será menos necesario, desdichadamente, realizar proyectos comprometidos para las islas. Así lo tendrán aún más fácil aquellos arquitectos que no resuenan, que no quieren comprometerse con lo que sucede a su alrededor y que se convierten en meros instrumentos de quienes quieren mojar en los últimos vestigios del paraíso terrenal. ♦

Salvador Roig
Traducido por Jordi Palou

5 E.M. Cioran, *Cuaderno de Talamanca*, València: Pre-textos, 2002, pàg. 42.

6 J.L. Sert, *Ibiza, fuerte y luminosa*, cit.

7 "Sert en Ibiza", dins *Arquitecturas en Ibiza*, Eivissa: Publicacions de la Demarcació d'Eivissa i Formentera del COAIB, 1983, pàg. 105.

8 Le Corbusier, *Hacia una arquitectura*, Buenos Aires: Poseidón, 1964, pàg. 9.